

Picu Pătruț și transpunerea textului sacru în formă miniaturală și poetică

Ioana-Tatiana CIOCAN

L'essai suivant présente une personnalité complexe du XIXe siècle, poète populaire, miniaturiste, sacristain: Picu Pătruț de Săliștea Sibiului. Paysan autodidacte, il a réussi, d'une manière personnelle, à transposer le texte sacré en forme miniaturielle et poétique. Son oeuvre doit être connue, parce que ses miniatures, ses poèmes, ses chansons ou ses drames religieux démontrent la synthèse du génie populaire roumain.

Motto: „Crîsnicul acesta din Săliștea Sibiului a ieșit în lumea artei din matca largă, generoasă, a unui subconștient colectiv bătrîn de cînd lumea. De aceea îl putem asemui oricărui înaintaș, știut ori anonim, de aceea regăsim în arta lui reperele unei durate de veacuri, permanențele de statut ontic și spiritual al unui popor vechi, cu o creativitate turnată în tipare inconfundabile, imprimînd o unitate de netăgăduit la nivelul imaginii”.
(Zoe Dumitrescu Bușulenga)

În lucrarea de față mi-am oprit atenția asupra operei literare și picturale a lui Picu Procopie Pătruț, poet popular și miniaturist (1818-1872), „aprinzător de candelă” (crîsnic) la Biserica Mare din Săliște, cel care a reușit să transpună, fără o cultură deosebită, fără studii de specialitate, textele religioase într-o manieră inedită, îmbinînd imaginea cu scrierea, executînd miniaturi de o reală valoare și poezii pline de lirism și dăruire.

Oprea (Picu) Procopie Pătruț se naște în Săliștea Sibiului, „mărgăritarul românesc al Ardealului”, după cum o numea Nicolae Iorga. Trăiește aici aproximativ întreaga viață (nu se cunosc decît vreo cîteva dați în care a părăsit Săliștea, una dintre ele fiind perioada în care a mers la Schitul Cheia, unde se călugărește sub numele de Procopie). Face primele clase în satul natal și, crescînd, nu este trimis în transhumanță, cum era obiceiul, din cauza sănătății sale firave. Se angajează pe postul de crîsnic al Bisericii Mari din Săliște, slujbă pe care o va îndeplini pînă la moartea sa în 1872.

Picu (Procopie) Pătruț a fost un iubitor al culturii, în general, și al lecturii, al cărților, în special. Biblioteca sa însuma aproximativ două sute de volume, un

număr rar întâlnit în acea perioadă mai ales în mediul rural. De la toate Bibliile apărute pînă atunci, la literatura hagiografică și pînă la operele laice, cărțile își găseau loc în viața acestui țaran autodidact. Bibliile pe care le-a avut au fost însemnate și ilustrate de el, cu o multitudine de miniaturi: „asemenea unui bibliofil pasionat, Picu Pătruț deținea toate Bibliile românești apărute pînă atunci, citite, adnotate și ilustrate de propria sa mînă, inclusiv Biblia de la Petersburg din 1819, completată cu 400 de pagini manuscrise, reproducînd prefețele celorlalte Biblii, precum și cu 139 ilustrații”(Onisifor Ghibu, 1940: 13).

Opera sa reliefează o conexiune a literarului și picturalului, cuprinzînd *viersuri originale* – creații personale, reproduceri ale cărților cunoscute în acea perioadă, miniaturi pe care le-a realizat pentru împodobirea atît a cărților sfinte, dar și a celor laice. În cea mai cunoscută și amplă lucrare a sa păstrată pînă acum, *Stihos adecă Viers*¹ (prescurtată SAV), care cuprinde trei părți principale și 1400 de pagini, identificăm un poet și miniaturist înzestrat. Acest *Anton Pann al Ardealului*, cum inspirat l-a numit Nicolae Cartoian, „a făcut să vibreze deopotrivă, într-un sincretism al producerii, semnul lingvistic cu cel sonor și iconic, respectiv Cuvîntul –logos cu muzica și zugrăvirea *de subțire*, miniatura”(Ioan Măriș, 2003: 79).

Transpunerea textului sacru în formă miniaturală

Ilustrînd un *dialog al artelor*, Picu Pătruț realizează o serie de miniaturi reprezentînd fragmente sau momente biblice importante și întărind afirmația lui Mircea Eliade: „Simbolul, mitul, imaginea aparțin substanței vieții dumnezeiești”(Eliade, 1994:75).

Miniaturistul a înțeles că vizualul are înțietate față de verbal, mai ales într-o perioadă în care nu toți cunoșteau carte, nu știau să citească sau să scrie. Prin reprezentările sale, a deschis o poartă spre cunoașterea textului biblic, și nu numai, oferind posibilitatea înțelegerii scriptice prin imagine și prin privire: „Înzestrînd textele cu podoaba fru-museșii grafice și picturale – a unei frumuseți din el izvodită într- așa fel încît să fie înțeleasă de toți și să cînte în sufletul fiecăruia – el a sporit puterea de comunicare a tex-telor, îndemnîndu-i pe mulți să-și dorească manuscrise și cărți asemănătoare, așa cum s-a și întîmplat”(Vasile Drăguț, 1985: 31-32). Astfel, imaginea se poate dovedi mai puternică decît ideile și cuvintele atunci cînd vehiculează unul sau mai multe simboluri care concentrează în mod firesc și la cel mai înalt grad sensibilul și sensul. Ceea ce exprimă omul și transformă plastic poate să joace rolul unui catharsis, unei eliberări parțiale de

¹ Cele trei volume care fac parte din *Stihos adecă Viers* se intitulază: *Stihos adecă Viers, la toate praznicele Domnului nostru Is. Hs. Și ale pururea Fecioarei Mariei și ale sfinților celor mai înșămnați de maica Beserică. Acum de curînd scoase de mine jos numitul și de mai mulți dascăli ai Beserecii răsăritului. 1842, Săliște, 28 Decemvrie. Picu Pătruț Crîznic* (1000 de pagini); *Stihos adecă Viers, la toate Duminecile Treodului și în zilele cele cu prăznuire care cuprinde Treodul. Acum de curînd scoase de mine jos numitul, și de mai mulți dascăli ai Beserecii răsăritului izvodite. 1844, Săliște, 11 Avgust* (198 de pagini) și *Stihos adecă Viers, la toate Duminecile Penticostarului și în zilele cele cu praznice care cuprinde Penticostarul. Acum de curînd scoase de mine mai jos numitul, și de mai mulți Dascăli ai Beserecii răsăritului izvodite. Săliște, 29 Noiembrie. Picu Pătruț, decît toți mai păcătosul, 1844* (202 pagini).

demonii lăuntrice, dar ceea ce provine prin vedere în el pătrunde în adâncul ființei și influențează în mod direct viața spirituală.

O înțelegere profundă a scrierilor biblice a dat naștere acestor miniaturi deosebite, care impresionează prin finețea artistică și tehnica specială, susținută de o bună cunoaștere a compoziției picturii religioase și a iconografiei ortodoxe. „Într-o imagine sacră, elementele materiale regăsesc o armonie spirituală care se pierduse de la căderea lumii întregi odată cu Adam (...). Opera de artă trebuie să fie în mod autentic duhovnicească, cu adevărat tradițională și vie din punct de vedere artistic (...). Fără aceste calități fundamentale, opera de artă religioasă rămîne moartă spiritual” (Michel Albin, 1963: 252, apud Quenot, 1999: 17).

Miniaturile, pentru Picu Pătruț, nu au însemnat doar simple desene. Reprezentanțele trebuiau să se găsească într-o comuniune cu întregul ansamblu, importantă era o alegere potrivită a spațiului, o încadrare aproape perfectă, pentru ca privirea să realizeze conexiunea cu scrierea. O carte frumoasă reliefa, pentru el, deopotrivă conținutul, dar și forma, care nu puteau fi despărțite: „cu un bun simț neșovăielnic, el a înțeles că o carte frumoasă trebuie să însemne, înainte de orice, o lucrare bine compusă, oglinda paginii trebuind să se afle întotdeauna într-un raport armonios cu albitura marginală, iar mărimea caracterelor și lărgimea coloanelor trebuie să fie judicios corelate cu dimensiunile paginii” (Vasile Drăguț, 1985: 23).

O primă etapă în realizarea miniaturilor a fost ornamentarea literelor, în special a inițialelor din cărțile pe care le transcria, care oferea un anumit nivel de frumusețe, dar și o mai bună înțelegere a textului de către cititor, îndrumat astfel în lectură (urmînd această direcție, a ajuns chiar să își confecționeze tipare de mînă pentru fiecare inițială).

Miniaturile lui Picu Pătruț depășesc tradiția artei miniaturale² de pînă atunci și denotă creativitatea populară: „mai mult sau mai puțin naivă care a atins prin el cea mai înaltă cotă din istoria unei deveniri specifice” (Zoe Dumitrescu Bușulenga, în Picu Pătruț, 1985: 8).

Picu Pătruț se simte cel mai bine atunci cînd își concepe compozițiile desfășurate în natură, într-un cadru larg. Este imaginea unei naturii preluate din mediul care-l înconjură. Spațiul ondulat deal-vale, reprezentativ pentru cultura românească, este reliefat predominant în aceste miniaturi. Dealurile săliștenești, colinele, arborii specifici zonei sînt preferați de miniaturist, el dîndu-i textului biblic o atmosferă pitorească, o notă autentică, chiar populară. Adesea, în scenele sale, Picu Pătruț alege ca personajele reprezentate să fie asemănătoare păstorilor din zona în care trăia, îmbrăcate în port popular sau avînd pe cap căciuli specifice Mărginimii Sibiului. Nota personală a autorului provine tocmai de aici, din acest farmec anume, această iubire față tradiție și credință totodată: „Poet al unor ilustrații pline de farmecul exprimării naive, profund pătruns de spiritul artistic local, Picu Pătruț creează imagini cu personaje și peisaje distribuite cu știința și

² Pentru o prezentare a artei miniaturale românești, a se vedea Gheorghe Popescu-Vilcea, *Miniaturi românești. Miniatura și ornamentul manuscriselor românești*, București, Editura Meridiane, 1998.

sensibilitatea simetriei, a ordinii și ritmurilor, iar prezența unor elemente specifice ambianței regionale este destul de sugestivă” (Gheorghe Popescu-Vîlcea, 1998: 72).

În redarea spațiilor închise sau a celor urbane, elementele sînt preluate pe filiera altor picturi creștine sau de pe frescele bisericilor din împrejurimi. „În ilustrarea unor scene biblice ce se petrec în orașe, el se lasă condus de vignetele de epocă și de stampele vremii cu sugestii baroce (în scenele de interior) și perspectivă stîngace, naivă” (Ioan Mariș, 2003: 80). Multe dintre acestea prezintă elemente baroce, așa cum este cazul scenei *Cina cea de Taină*, una dintre cele mai cunoscute miniaturi care descrie un interior a lui Picu Pătruț. Imaginea camerei este una extinsă, iar masa la care se desfășoară cina ocupă un spațiu restrîns, privirea miniaturistului este centrată pe figurile apostolilor, avîndu-l în centru pe Iisus încadrat de Petru și Ioan. S-a vorbit despre elementele decorative ale imaginii (coloane, draperii, candelabre cu mai multe brațe), care par a fi preluate din stampe de epocă din imaginarul barocului. Dar Picu Pătruț nu se simțea în largul său în executarea unor asemenea imagini și, de aceea, accentul și atenția privitorului cad pe protagoniștii reprezentării.

În scenele miniaturistului apare o alternanță între siluetele care sînt într-o mișcare și într-o efervescentă plină de dinamism, scoțînd în evidență patosul și trăirile interioare și grupurile statice, formînd împreună contraste care creează echilibru și unitate compozițională.

Coloristica folosită este semnificativă prin puritatea nuanțelor alese: roșul pal, verdele deschis, albastrul abia perceptibil, tonuri de crem și portocaliu, galben stîns, ocru-brun, nimic nu frapează, nimic nu deranjează privirea. Strălucirea culorilor irumpe din alăturarea tonurilor clare și luminoase. Pentru a sugera ideea nopții, Picu Pătruț apelează la fondul negru, iar pentru a reda luminozitatea, este utilizată o gamă de culori deschise și foarte calde. Astfel de exemple sînt imaginile referitoare la visul lui Iacob (*Scara care o au văzut Iacob*), în care fondul întunecat al nopții contrastează cu strălucirea venită prin fereastra de lumină care se deschide spre cer, sau imaginea iadului (*Iadul*), unde fundalul este reprezentat de hăul întunericului. Ancorat în tradiția autohtonă, artistul dezvoltă noi acorduri și ritmuri interioare, ajungînd la virtuți cromatice personale. Interesant este faptul că fiecare culoare folosită de miniaturist era naturală, provenea din diverse plante pe care el însuși la aduna și apoi le transforma în nuanțele de care avea nevoie.

Pot fi receptate în reprezentările lui Picu Pătruț și anumite influențe venite din iconografia creștină, din pictura murală (de la bisericile din Săliște și de la cele din împrejurimi), dar acestea nu sînt preponderente, ci emblema miniaturilor sale este detașarea de retorica acestui cod al zugrăvelilor și filtrarea prin propria simțire și receptare a textului sacru. Îmbinările de elemente din diferite influențe sînt asimilate într-o viziune proprie, cu puternice note de tradiție locală.

El realizează adevărate transpuneri ale textelor sacre prin imagini, povestind prin miniaturile sale o întregă istorie. Momente importante (Patimile Domnului,

Nașterea) conțin mai multe compoziții care se succed, pentru o prezentare sistematică și o accentuare a importanței evenimentelor.

Miniaturile lui Picu Pătruț sînt un exemplu al forței creatoare a țaranului român, dezvăluind „personanța unui subconștient colectiv ca marcă stilistică creatoare de mare cultură (cf. conceptului blagian al stilului)” (Ioan Mariș, 2003: 79).

Poetul Picu Pătruț

Picu Pătruț a realizat o vastă creație poetică (din păcate volumul total al operei sale poetice originale nu este cunoscut din cauza dispariției unor prețioase manuscrise), numite *viersuri sau versuri*, închinat principalelor praznice ale bisericii. Tematica poeziei sale este, astfel, predominant biblică: transpuneri ale evenimentelor din *Vechiul Testament* și *Noul Testament*, din scrierile hagiografice sau sărbătorile creștine cele mai importante. Majoritatea poemelor sale sînt puse pe muzică de însuși autorul lor, care dă naștere la melodii de o reală frumusețe.

Formația sa populară se întrevede și în lirica sa. Ritmuri poetice de o rafinată muzicalitate sînt scrise în stil și metru popular, cu versuri în majoritatea lor scurte. Totuși, influențe ale poeziei culte își fac simțită prezența în opera poetică a lui Picu Pătruț, mai ales prin motive.

O plasticitate aparte o denotă imaginile de epos eroic care descriu chinurile pe care le-au înfruntat martirii din *Noul* sau *Vechiul Testament* în apărarea credinței lor (se apelează la detalieri enumerative, semnificativul ieșind în prim plan): *Ți s-au golit trupul tău/ Și ai suferit toiage/ De la cei fără de lege/ Și atîta de cumplit/ Sfîntul trup ți s-au zdrobit/(...) Iar pămîntul se crunta/ De sîngele ce cura.* (Ioan cel Nou de la Suceava). Poemele lungi, închinat sfinților (*Viers al cuviosului Alexie, Sf. Mare Mucenic Procopie, Ioan de la Suceava, Sf. Mucenici Macavei*) sînt reprezentative pentru măiestria prin care autorul reușea să dozeze desfășurarea gradată a evenimentelor, dînd naștere la „piese surprinzător de bine echilibrate care în egală măsură constituie mostre pentru calitățile prozodice ale poeziei sale: folosirea topicii și limbajului popular pentru redarea unor motive specifice, dezvoltate într-o atmosferă specifică” (Octavian O. Ghibu, Crișan I. Mircioiu, în Picu Pătruț, 1985: 44).

Picu Pătruț realizează, în poezie, o comparație între crearea lumii și răsăritul soarelui, ca simbol al nașterii unei noi zile: *Cînd soarele izbăvit/ Și luminos răsărit/ Din umbra orizonească/ Și-ncepe să strălucească,/ Noaptea atunci o gonește/ Întunericul ferește/ Și toate le luminează/ Cu luminoasa sa rază(...)/ Atunci arăți față mie./ Chipul zidirii dintîie./ Atunci îmi zugrăvești față,/ Pe cea dintîi dimineață.* (*Cîntarea lui Avel*). Întîia dimineață pare că se repetă la începutul fiecărei zile, cînd totul se trezește la viață și trebuie să mulțumească Creatorului pentru acest dar. Mircea Muthu observa o caracteristică a liricii lui Picu Pătruț, evidentă și în versurile citate mai sus: „diftongările repetate, existente și în interiorul viersului, care îndulcesc fraza lirică” (Mircea Muthu, 1996: 48).

Poetul a dorit să descrie și Judecata de apoi, cînd sentimentul predominant este cel de înfricoșare, deoarece: *Și morții se vor scula/ Strîngîndu-se toți, îndată./ La groaznica judecată,/ Ca să primească toți plată/ După fapta sa lucrată.* Procedeele

de efect, anafora, simetriile sintactice, sînt folosite pentru întreținerea atmosferei dramatice. În continuare, apare îndemnul la umilință creștină, prezent în majoritatea versurilor poetului popular.

Nu puteam să nu-mi opresc atenția și asupra creațiilor lui Picu Pătruț care se mai păstrează și astăzi în Săliște, fiind transformate în obiceiuri. Voi aminti numai cele două poeme dramatice ale sale (deoarece acestea nu fac obiectul studiului meu), *Craii sau Irozii*, prezentat de copii în perioada sărbătorii Nașterii Domnului și *obiceiul Mironosițelor*, care este realizat în săptămânile de după Învierea lui Hristos și prezentat în bisericile din Săliște și din Mărginimea Sibiului. Voi ilustra însă mai detaliat un alt exemplu, și anume *Viersul Floriilor*, cântat în fiecare an cu ocazia acestei sărbători. *Viersul Floriilor* se remarcă printr-un melos deosebit, dar și prin strofele sale (în număr de 13), create într-o limbă pură și pline de învățăminte pentru fiecare om. Picu Pătruț descrie, în versuri, intrarea Domnului în Ierusalim, redînd, într-o manieră personală, sentimentele pe care fiecare om ar trebui să le trăiască în fața unei sărbători atît de mari. Dorința de unitate și de credință (a se vedea refrenul *O, o, o, o fraților!*) este simbolizată în fiecare catren, caracterizat prin ritmul trohaic și rimă împerecheată. Săliștenii învață aceste versuri încă de mici și, an de an, le cîntă cu aceeași plăcere cu care le cîntau și în perioada copilăriei. În sîmbăta Floriilor, la Săliște este păstrat un obicei foarte interesant, un moment al bucuriei și al speranței. El are un dublu sens: simbolizează o renaștere a naturii (prin ramurile de salcie înverzite), dar are și o simbolică religioasă, ilustrînd, metaforic, întîmpinarea Domnului la intrarea în Ierusalim. Astfel, copiii, de la cele mai mici vîrste, se strîng în curtea școlii și pornesc, împreună cu preoții, prin sat, cîntînd *Viersul Floriilor*. Înainte de a pleca, toți merg pe luncă, de unde iau cît mai multe ramuri de sălcii. Pe drum, lor li se alătură o mulțime de săteni, îndreptîndu-se, cîntînd, spre Biserica Mare, biserica la care a fost crîsnic chiar Picu Pătruț. Acolo, participanții lasă cîteva crenguțe înmugurite, iar o parte este dusă la fiecare mormînt al familiei, la cimitir. Fără versurile și melodiile lăsate de către Picu Pătruț, toate acestea nu ar fi fost posibile, el încercînd prin munca sa răspîndirea învățaturii moral-religioase și a dragostei creștine.

Concluzii

Lucrarea de față punctează cîteva aspecte ale creației crîsnicului săliștean. Îmbinînd naivitatea cu geniul, opera lui Picu Pătruț este de o reală valoare: „Considerat în perspectiva timpului său și, deopotrivă, a timpului care a trecut și care nu numai că nu i-a știrbit frumusețea mesajului, ci a sporit-o, luminîndu-i înțelesul, opera lui Picu Pătruț ni se înfățișează astăzi ca una dintre cele mai convigătoare mărturii despre vocația culturală și artistică a satului românesc” (Vasile Drăguț, 1985: 31). Prin transpunerea într-o formă personală a textului biblic, el a reușit să reliefeze maniera în care scrierile sacre eliberează, în fond, tocmai dorința de a istorisi în cuvînt și culoare.

Personalitate complexă a secolului al XIX-lea, poet popular, miniaturist, cîntăreț, Picu Pătruț „a făruiat un model de frumusețe umană, un model care merită să fie cunoscut și prețuit ca atare, pentru că printr-însul se poate cunoaște și

înțelege substanța cea mai nobilă și cea mai adevărată a satului românesc și a vocației sale de a se rosti întru perenitate” (Drăguț, 1985: 32). Cercetarea operei sale nu trebuie să înceteze, ci întreaga moștenire culturală a lui Picu Pătruț trebuie cunoscută și studiată și în continuare, pentru a descifra sensurile ei, ca sinteză a geniului popular românesc.

Bibliografie

- Pătruț, Picu, *Miniaturi și poezie*, Editura Arta grafică, București, 1985
- Drăguț, Vasile, *Picu Pătruț-miniaturistul*, în prefața la Picu Pătruț, *Miniaturi și poezie*, Editura Arta grafică, București, 1985
- Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994
- Ghibu, Onisifor, Un reprezentant rustic al spiritualității românești de la mijlocul secolului al XIX-lea: Picu Pătruț din Săliște, în „Artă și tehnică grafică”, nr.11, București, 1940
- Gramatopol, Mihai, *Artele miniaturale în antichitate*, Editura Meridiane, București, 1991
- Mariș, Ioan, *Picu Pătruț, poet și miniaturist*, în „Transilvania”, nr. 7, Sibiu, 2003
- Muthu, Mircea, *Călciul lui Delacroix*, Editura Libra, București, 1996
- Popescu-Vâlcea, Gheorghe, *Miniaturi românești. Miniatura și ornamentul manuscriselor românești*, Editura Meridiane, București, 1998
- Quenot, Michel, *Învierea și icoana*, Editura Christiana, București, 1999
- Stănișor, Ioan, *Prin Săliștea de altădată*, Editura Salgo, Sibiu, 2009
- Ursan, Vasile, *Recitind din clasici*, Editura Techno Media, Sibiu, 2009
- *** *Săliștea Sibiului, străveche vatră românească*, Întreprinderea Poligrafică Sibiu, Sibiu, 1990

ANEXĂ:

VIERSUL FLORIILOR

Veniți cu toți dimpreună
Să-mpletim și noi cunună,
De odrasle înverzite
Și de stîlpări înflorite.
O, o, o, o, fraților!

Pe Iisus să-ntîmpinăm
Și lui să ne închinăm
Și ale noastre veșminte
Să le-așternem înainte.
O, o, o, o, fraților!

Tot omul să i se-nchine
Că Iisus acuma vine
Pe asin încălecînd
Cu dreapta blagoslovind.
O, o, o, o, fraților!

Să-mplinească prorocia
Care-a scris-o Isaia.
Fetei Sionului scrie
Că-mpăratul va să vine.
O, o, o, o, fraților!

Veniți cu glas mîngîios
Să-l lăudăm pe Hristos
Cu glasul cocorilor
Și al sugătorilor.
O, o, o, o, fraților!

Veniți cu toți să-l primim
Cei ce Sionul iubim
Asine negrăitoare
De Dumnezeu purtătoare.
O, o, o, o, fraților!

Osana dintru-nălțime
Este cuvîntat de bine
Sionul să i se-nchine

Că Iisus acuma vine.
O, o, o, o, fraților!

Sioane Ierusalime,
Iată că-mpăratul vine
Glăsuieste întru sine
Osana dintru-nălțime.
O, o, o, o, fraților!

Venim și noi să-l primim
Cei ce Sionul iubim
Că vine pe mînz șezînd
Împăratul mîntuind.
O, o, o, o, fraților!

Iisus vine cu blîndețe
Ca pe noi să ne învețe.
Pe asin se umilește
Că mîndria n-o pofteste.
O, o, o, o, fraților!

Muntele Sionului,
Biserica Domnului,
Muntele cu umbra deasă
O fecioară prea aleasă.
O, o, o, o, fraților!

Astăzi toate prăznuiesc
Și pe Domnul preamăresc,
Strigă, tu, Ierusalime,
Osana dintru-nălțime.
O, o, o, o, fraților!

Și de-acum pînă-n vecie
Mila Domnului să fie
La mulți ani cu sănătate
De Iisus să aveți parte!
O, o, o, o, fraților!